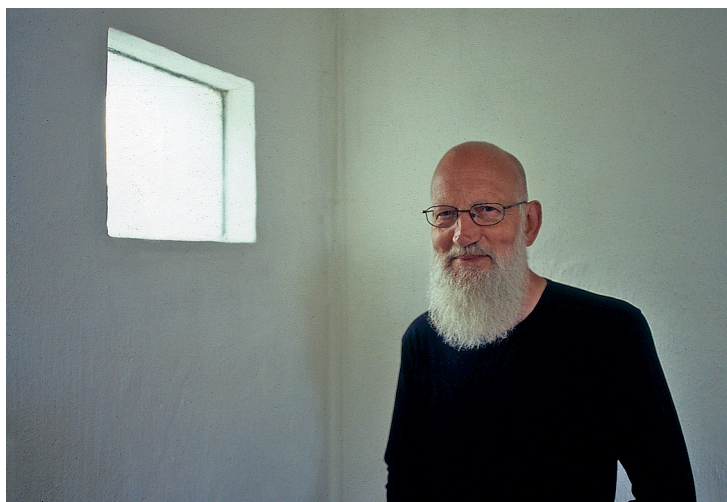

Gravminder på Mors

Af Mette Haakonsen

Kunsthistoriker og ekstern lektor i visuel kultur

Det er nu egentligt noget dumt noget. Det var Erik Heides første kommentar, da jeg en solrig augustdag havde sat mig godt til rette i hans store sorte Land Rover, fuld af forventninger til de kommende dage, hvor han havde indvilget i at lade sig interviewe og fremvise de mange gravminder, som han har skabt til fødeøen Mors. Ja, det er da alligevel noget pjat, at du skal rejse herover for at se de gravsten. Det er jo bare sådan nogle, jeg har lavet til familien og andre, jeg har kendt. Det er ikke noget særligt. Og nej, det er ikke noget særligt for billedhuggeren Erik Heide at lave en gravsten. At vi alle skal dø en dag og have en sten, der markerer et levet liv, er for Heide det naturligste i verden. Så naturligt, at han også har sin egen og sin hustrus smukke

Heide – portræt i værksted.
Foto: Forfatteren

gravsten liggende parat i sit værksted. Men man er ikke i tvivl, når man ser Heides gravminder. De adskiller sig markant fra nutidens masseproducerede gravsten. De er skabt af en kunstner med en klar vision.

Billedhuggeren Erik Heide (f. 1934) har udført gravsten siden han var 25 år gammel, hvor han på familiens anmodning gik med til at skabe et eftermæle i marksten for hustruen til en fjern slægtning. Siden er det blevet til mindst 25 individuelle gravsten, adskillige monumenter til fællesgrave og et enkelt til kongehuset – Kong Frederik d. IX og Dronning Ingrid's gravsten i et udendørs gravkapel ved Roskilde Domkirke. Ingen kender det eksakte antal gravminder fra Heides hånd. Men hovedparten er skabt til slægtninge eller gode venner på Mors, og der er størst koncentration af dem på Ansgar kirkegården i fødebyen Øster Jølby og i mindre omfang på Lødderup Kirkegård og i den bakkede by Flade, hvor Erik Heide har været bosat de sidste 50 år.

Erik Heides sten skiller sig ud på kirkegårdene uden at være højtråbende. Når de fanger opmærksomheden, skyldes det dels helt simple visuelle virkemidler som et rundt hul i stenen, dels et enkelt og harmonisk formsprog, så velintegreret i stenen og i omgivelserne, at det synes næsten selvfølgeligt. *Gravsten skal ikke kæmpe indbyrdes om opmærksomhed*, siger Erik Heide, da jeg beder ham uddybe, hvorfor hovedparten af hans sten er forholdsvis små, og kun et fåtal har karakter af rundskulpturer. *Det er jo ikke fordi, jeg har noget imod store kirkegårdsskulpturer. De kan virke meget naturlige på en storbykirkegård*

Ansgar Kirkegård, Øster Jølby. Heide gravsten.
Foto: Forfatteren.

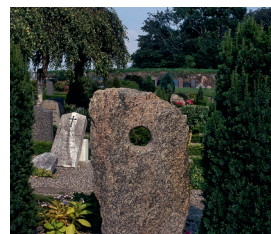

Heide gravsten. Ansgar Kirkegård, Øster Jølby.
Fotos: Forfatteren.

– fx på Assistens Kirkegård i København. Men det er i mine øjne malplaceret, når et stort marmorkors eller en engel stikker frem, højt hævet over de øvrige sten på en landsbykirkegård. Det ødelægger den overordnede linje. Men man skal ikke tage fejl. Det er ikke beskedenhed, men derimod dybt forankrede kunstneriske grundideer, der præger Heides holdning til gravsten.

Erik Heide er i dag mest kendt for sit bidrag til moderne kirkekunst, offentlige skulpturer og de seneste år også for sin vidunderlige bolig og have, der ligger som en stor kunstinstitution eller et stykke land art i det bugtede landskab. Heide blev egentlig uddannet inden for maleri og grafik på Kunstakademiet i København, men efter en kort indføring i billedhuggerkunsten i 1954 af vennen og billedhuggeren Ole Christensen blev kursen lagt om. Sten og støbejern har siden slutningen af 1950'erne været hans primære materialevalg – ikke kun til gravminderne. At Erik Heide endte med at vælge billedhuggerfaget beror ifølge ham selv på tilfældigheder, men hænger også sammen med hans baggrund. Efter endt uddannelse i

Heide gravsten. Ansgar Kirkegård, Øster Jølby og Flade Kirkegård.
Fotos: Forfatteren.

København tog Heide tilbage til Mors og benyttede lokalerne ved sin farbrors smedje og begyndte, som han selv beskriver det, at se sig selv udefra. Og han brød sig ikke om det, han så: En ung stærk mand med pensel og radernål, mens mændene i den tilstødende smedje baksede rundt med tungt jern. Og det er gennemgående for Heides selvopfattelse. Han vægrer sig ved rollen som moderne, autonom kunstner, der udelukkende skaber kunst for kunstens egen skyld. Hans kunst skal have en håndfast betydning for andre mennesker, og han finder sig godt ved bestillingsarbejder – hvis han vel at mærke får frie rammer. At det i sidste instans er hans kunstneriske vision, der er betydningsfuld, skinner rent igennem, da vores snak falder på hans udsmykning af kirker. Heide hæver stemmen lidt, som han har for vane, når noget virkelig ligger ham på sinde: *Jeg kan ikke lide det ord - "kirkekunst". Jeg laver kunst til kirker. Enten er det kunst, eller også er det ikke.* Erik Heide er et høfligt, venligt, roligt og selvironisk gemyt. Men han ved, hvad han vil med sin kunst – og han går nødtigt på kompromis.

Forenkling og harmoni

Forenkling er en af de dominerende ledetråde i Erik Heides kunstneriske virke. Heides motivkreds er genkendelig. Fauna, flora, menneskeskikkelser og symboler fra europæisk billedtradition, både den forhistoriske og den kristne, manifesterer sig i hans skulpturer. Gravminderne er ingen undtagelse. Afrundede kors er i flertal – men ikke to er ens. Ét er højt og slankt, ét er lille og kompakt, ét er udsmykket med stråleglans i relief, og et andet har hul igennem. Vi ser også et gravminde, der har fået form som et møllehjul på vej ud over kanten på en tilhugget blok. Det er granitten, der er det foretrukne materiale, og flere af stenene er tilhugget og dekoreret med relieffer: Kornaks, labyrinter, kors og fugle. Mange fugle. Svaler, duer og en hane med de fineste, kantede sporer.

Også bogstaverne, der giver korte data om afdøde, har Heide tegnet op og i mange tilfælde selv udhugget, så de harmonerer med stenens form og det skulpturelle udtryk. Harmoni er i det hele taget et nøgleord for Erik Heide, og et af midlerne hertil er brugen af "smukke mål". *Jeg går op i, at det skal være nogle bestemte mål. Det skal gå op. 60x40 er fx smukke mål. Ellers kan jeg ikke arbejde med det.* Og princippet afspejles i gravmindernes udtryk. Det er sten, der i al deres enkelhed udstråler ro, klarhed, harmoni og æstetisk kvalitet.

Enkelte af Erik Heides gravminder er udhugget i store marksten. Da vi kører rundt på det smukke Mors, ser vi både gravhøje og store sten på vores vej, og Heide fortæller, at han er fascineret af disse fortidslevn, ikke mindst kæmpestenene, der efter jorden er blevet opdyrket ligger som et særsyn og påkalder sig sagndannelser. Men Heide har hverken et natur- eller nationalromantisk forhold til de store sten, og hans gravsten er alle kunstnerisk bearbejdede. *Det skal da være sådan en rigtig sten. Stenen skal hugges til, så man kan se, at det er en stele, man sætter op. Det er jo et menneske, der har levet og nu skal have sit sidste mærke,* forklarer han.

Mange af Heides sten associerer til tidlig kristent billedsprog, især til den romanske kunst. Og Heide er ovenud tilfreds med denne sammenligning. Han er meget optaget af den forening af ydmyghed og kraftfuldhed, som karakteriserer kunst fra den romanske periode. Men Heide har også suget inspiration til sig fra moderne kunst. Blandt de kunstneriske ungdomshelte finder man især dem, som eftertiden har givet prædikater som kubister, primitivister og fauvister, såsom Pablo Pi-

casso, der søgte inspiration i afrikanske masker og legede med geometriske grundformer, Georges Rouault, der forenkede og fornyede fortolkningen af religiøse motiver, og den italienske billedhugger Marino Marini, der bl.a. lod sig inspirere af etruskisk kunst. Men det er den engelske billedhugger og grafiker Henry Moore, der frem for nogen har haft afgørende betydning for Heides kunstneriske udvikling. Moores inspiration fra "primitiv" kunst, de forhistoriskestensætninger og hans kunsts og private livs samhørighed med naturen vakte stor genklang i en ung Erik Heide, der opsøgte Moore-udstillinger rundt om i Europa. Og fascinationen er intakt den dag i dag.

Person- og stedspecificitet

Heides gravminder på Mors er i mange tilfælde personspecifikke. Hvert eneste menneske fortjener et mærke, og helst et der afspejler deres personlighed eller liv, hvis man spørger Erik Heide. Eller som han også udtrykker det lidt tørt: *Jeg kan jo ikke lave en lille, tyk sten til en høj, tynd mand*. Og dette er også en af de væsentlige grunde til, at Erik Heide oftest siger nej til at udføre gravsten til personer, han ikke har kendt. Derimod har Heide tildelt en bondemand fra Flade-egnen kornaks, en dreng i familien har fået en lille sten, og det eneste gravminde, hvori der indgår træ som materiale, er gravmindet til direktøren for en tømmerhandel. Gravmindet til Heides egen far, der hører til et af de flotteste, er også udtænkt i relation til farens liv. Det er formet som en stenblok – som en lille stele – og i relief er udhugget en labyrint med Jesus på korset i midten. Igen velkendte symboler og et enkelt formsprog, der gør stenen visuelt tilgængelig for alle. Men der ligger en personlig

Heide gravsten – Heides far, Ansgar Kirkegård, Øster Jølby.
Foto: Forfatteren.

begrundelse bag: *Min fars liv var ikke let. Han var ikke troende, men blev det på sine gamle dage – som så mange andre. Han søgte hele sit liv, og måske fandt han et svar. Derfor syntes jeg, han skulle have en labyrint og en mild Jesus-figur.*

Erik Heide anskuer altid sine udsmykninger og skulpturelle formgivninger som integreret i et større hele. Hans kunst er stedspecifik, ikke mindst med hensyn til en harmoni mellem natur og kultur, og i tilfældet med gravminderne med hensyntagen til hele kirkegårdsrummet og "genius loci" (stedets ånd). I naturlig forlængelse heraf er land art og landskabsarkitektur også to kunstneriske udtryksformer, som optager Heide. Det kommer bl.a. til udtryk i hans kæmpe have, der ligger på en skråning og et plateau, og som rummer høns og duer, urtehave og blomster afgrænset af lave hække, buske klippet i kupler eller fugleforme, forskelligartede drivhuse, en gravhøj, stier, stenlagre og skulpturer. Det hele er nøje afstemt og skabt med blik for akser, symmetri og terrænets visuelle og rumlige værdier – alt sammen med henblik på at udfolde stedets ånd.

Det er også stedets ånd, der har medvirket til Erik Heide og hustruen Bentes valg af kirkegård til deres eget gravsted. Man kunne måske have forventet, at Erik Heide ville stedes til hvile på Ansgar Kirkegård, der er slægtens primære gravsted, og hvortil han har skabt flest gravsten og i øvrigt for nyligt har indgået i en større restaurering af Ansgar Kirke. Men Ansgar og Flade Kirkegård er to meget forskellige landsbykirkegårde. Ansgar Kirke er bygget op i røde mursten i 1871, og kirkegården afspejler kirkens status som ramme om den store Morsø Frimenighed. Det er en forholdsvis stor kirkegård med friseret grus, og den føles meget åben efter elmetræernes nylige fald. Flade Kirkegård er meget mindre. Den ligger stemningsfuldt på en af byens mange bakketoppe med flot landskabsudsigt, omkranset af et århundrede gammelt stendige og omkring en enkel romansk kirke uden tårn og med spor fra de gamle stenmestre: En gravsten med kors, et solur, en mindeindskrift, Guds velsignende hånd og to ansigter i relief højt oppe på våbenhuset, som Heide udpeger med stille begejstring. Og det er her – lige skråt over for kirkens hovedindgang og med øjenkontakt med de to romanske ansigter og en Erik Heide-skulptur af fire mænd – at han og hustruen har købt skøde til deres gravsted, og hvor deres to sorte gravsten en dag vil blive lagt side om side, så de danner en kvadrat og med tiden omsluttet af efeu eller vedbend. Heides begrundelse for at sætte sit sidste mærke på Flade Kirkegård og ikke på slægtens kirkegård

i Øster Jølby kommer ikke som nogen overraskelse. Han har boet i Flade i 50 år. Det er hans sted, og kirkegården har det, han også kalder "en god ånd".

Døden

Når en ven eller et familiemedlem henvender sig til Erik Heide for at bestille en gravsten, griber han det i store træk an som ved alle sine andre kunstneriske produktioner. Han laver skitser, modeller, præsenterer det for bestillerne, udvælger sten og hugger ud. På spørgsmålet om, hvorvidt det er et arbejde, der tynger ham, svarer Heide højt og tydeligt nej. Døden er langt fra et tabu for Erik Heide og hans hustru Bente, der er tidligere patolog. Ikke alene har de deres egne gravsten liggende i Erik Heides værksted, men de har også, hvad de kalder en "Dødebog", hvori de har nedfældet alt omkring deres "sidste vilje".

Heide-ægteparrets ejendom har flere dødssymboler som udsmykning. I deres hjem, der er under evig forenkling, bliver et Roualt-stik fremhævet som en af de få genstande, der "nok får lov til at blive hængende". Det er et sort/hvidt billede af et skelet, der hænger som det eneste værk på en hvid endevæg, synligt fra flere steder i huset. Erik Heide løfter værket ud fra væggen for at indvie mig i dets foruroligende titel: "Døden tog ham, da han stod ud af pinslernes seng"! Det er langt fra ejendommens eneste synlige knogler eller eksempel på, at døden konfronteres og til tider omgås med humor, selvom Heide understreger, at det naturligvis også for ham er en alvorlig sag. Erik Heide har en stor medmenneskelighed og indlevelsesevne, og når han fortæller om triste skæbner bag

Georges Rouault-stik i Heides hjem.
Foto: Forfatteren.

Stenlager i Heides have.
Foto: Forfatteren.

nogle af de gravminder, han har udført, taler han meget lavt og langsomt og ser lidt ned. Men Erik Heide kan også fortælle, at han tidligere har haft en større samling sprælske mexicanske skeletfigurer, som han har skilt sig af med for længst – som han gør med så meget andet, der forstyrrer eller bare er unødvendigt. Og over døren i det sparsomt udsmykkede værksted hænger der en kranieskulptur, hvor andre, i hvert tilfælde førhen, måske ville have en hestesko. Og der er flere eksempler: Romantikken i to aflagte, hvide marmorgravsten formet som puder nedtones af to dyrekranier, der ligger til hvile på dem. Et andet sted i haven tages begrebet "den evige søvn" bogstaveligt. Tæt omsluttet af græs ligger en kantet sten med bogstaverne SØVN skrevet hen over i de smukkeste bogstaver i sandblæst, rustfrit stål. Et af havens drivhuse er også inddraget i dødens univers ved at blive kaldt "Kapellet" pga. to hvide, indhuggede stenbænke, som Heide beskriver som sarkofager – en til ham og en til hustruen. Endelig kan jeg ikke undlade at sammenligne hele den skrånende forhøvede have med en kirkegård pga. kombinationen af firkantede hækomkransede haverum, Kapellet og Heides stenlager med mere eller mindre tilgroede skulpturer og gamle, kasserede gravsten. *Det har jeg aldrig tænkt på*, lyder det fra Heide. Han griner lidt. *Men det kan godt være. Det er da en meget sjov tanke.*

Fremvisningen af Erik Heides egen gravsten sker også uden den mindste sindsbevægelse fra Erik Heides side, hvorimod jeg må indrømme, at jeg personligt bliver lidt beklemt, da Heide fjerner beskyttende pap og tæpper fra en stor, massiv sten: Heides egen gravsten. Der står vi så og betragter en ene-

stående sten. En aflang, flad blok i den kostbareste sorte diabas med lettere buet overflade, tekst foroven og et lille relief forneden, der både ligner en blomst og et kors. Og ellers kun den skinnende, glatte stenoverflade uden udsmykning. Heide kører hånden hen over indskriften: "Erik Heide / Billedhugger / Født 1934 / Død /". Der er gjort plads til dødsåret, så det harmonerer med de øvrige indhugninger. Men det er slet ikke det, der optager Heide. Han taler om, at han snart skal se at få slebet på bogstaverne og relieffet, så hele stenen kan få samme bløde overflade som de ligsten, man ser i gulvet i mange gamle kirker. Og også Heides sten skal ligge vandret på graven. *Så er der ligesom lagt låg på*, forklarer han.

Da jeg hen mod slutningen af interviewet spørger Erik Heide, om der er andre gravminder undervejs, ryster han på hovedet. *Nu er der jo snart ikke flere at lave dem til*, tilføjer han med sin muntre nøgternhed. At sætte venner og familie et smukt minde er naturligt for en mand som Erik Heide, der har et afklaret forhold til døden, en klar kunstnerisk vision og den æstetiske og håndværksmæssige erfaring og ekspertise. Og det er på det grundlag, Heide har skabt gravminder, der fremstår som noget helt særligt for kirkegårdsvandrerne.

Heide ved sin egen gravsten udført af Heide selv.
Foto: Forfatteren.

